

UN SAT DE NAVETIȘTI: DRĂGUȘ (FĂGĂRAȘ)

Contribuții la o nouă tipologie a satului românesc

Al. Bărbat

(Iași)

1. Drăguș, 1938 . . . În căutarea unor noi perspective

Cine s-ar fi putut gîndi în vara anului 1938, cînd participam la cercetările monografice de la Drăguș (Făgăraș), că în răstimp de 30–40 de ani Drăgușul avea să devină un sat de navetiști în industrie!?¹* Ca de altfel toate satele Tării Oltului și marea majoritate a satelor tării!

Drăgușul era caracterizat atunci de o agricultură târânească în care economiile familiare, aproape în totalitate, produceau încă „de toate”, pentru că, după mentalitatea obișnuită a sătenilor, „de toate” aveau nevoie. La unii, această mentalitate își găsea și o justificare socială. Pentru ei era „o rușine” să nu aibă din producția lor tot ce le trebuia în curte și în casă². Specializarea pentru piață începuse totuși să capete unele contururi. Se distingea anume, în sistemul local, două tipuri principale de culturi agricole: unele care erau destinate să acopere exclusiv (sau aproape exclusiv) nevoi interne proprii ale unităților gospodărești (grul, secara și porumbul); altele care aveau să satisfacă și ele nevoi interne, dar aveau să asigure și un excedent pentru piață (cartofii și ovăzul). Prin cele din urmă se manifesta tendința de specializare a economiilor familiale drăgușene. Alegerea lor nu era întimplătoare, ci determinată de cererea pieței (în primul rînd) și de unele caracteristici particolare ale solului³.

Meserile sătești (dulgheritul, rotărîtu, funieritul, cojocăritul și altele), industriile târânești (joagărele, morile, pivete de ulei), apoi industria casnică ocupau un loc important în structura economică a satului. Ele satisfăceau obișnuințele nevoii locale în sfera produselor și serviciilor respective. Unele din ele (cazul dulgheritului și al cojocăritului artistic) căpătaseră și o oarecare importanță zonală. Se putea vorbi în general de un rol complementar al acestor activități în sistemul agriculturii drăgușene în perioada la care ne referim. În cazul dulgheritului, care cuprinde și diferențele construcției rurale din lemn (o meserie în care drăgușenii se specializează, fiind organizați în „companii”) se accentua sensibil acest rol. Cooperativele pentru utilizarea în comun a mașinilor de treierat și a altor mașini agricole, în număr de patru, organizate în sistem Raiffeisen, cuprindeau 272 din totalul de 308 gospodării sătești (cca. 90% din total), ele îmbogățind cu un plus de spirit social și cu elemente de modernitate structura economică a satului.

toate acestea, lipsurile și pledicile în procesul de dezvoltare economico-socială a satului rămîneau grele. În primul rînd, economia târânească drăgușană era marcată de accentuate lipsuri în sistem. Micimea loturilor familiale, asociată cu un proces de micșorare în continuare a acestora, la care se adăuga și un accentuat fenomen de îmbucătățire a loturilor, constituiau maladilile cele mai evidente ale sistemului⁴. Fenomenul era corelat cu o apăsătoare supraincărcare

* Cercetările monografice întreprinse de Institutul de științe sociale al României, la care am participat ca invitat pentru studiul structurii economice a satului.

¹ Cf. Al. Bărbat, *Studiul economic al satului Drăguș-Făgăraș*, București, 1941, p. 45, nota.

² *Ibidem*, p. 36–39. Se poate vorbi de o tendință de specializare a satului în aceste culturi, dar în contextul acestei tendințe prezintă un interes deosebit cazul unei gospodării mijlocii care, printr-un dinamism deosebit, renunță total la cultura porumbului și extinde la maximum cultura cartofului, prin care realizează venituri exceptionale (*Ibid.*, p. 161).

³ Un lot familial de mărime medie cuprindea 4–8 ha, iar acesta era îmbucătat în circa 30 parcele (*Ibidem*, p. 18).

⁴ *VITITORUL SOCIAL*, AN. IX, NR. 4, P. 705–720, BUCUREȘTI 1980

a economiilor familiale cu populație activă⁴. Nu s-ar putea vorbi aici de o inertie a supranumerarilor. Surplusul își căuta soluția practică în migrații, dar căile migraților, în condițiile unui sistem în care industrializarea era încă la început, erau foarte limitate. Un dinamism specific al drăgușenilor li dusese pe mulți, încă înainte de primul războl mondial, la emigrații în America (în cea mai mare parte temporare, ca să facă bani) și la plecări, care rămăpeau aproape totdeauna definitive, în „Țară” (România). După Unire (1918), industria transilvăneană căpătă un impuls nou, s-a dezvoltat un nou curent (transilvănean) de emigrare a drăgușenilor, având ca centre de atracție orașele Făgăraș și Brașov, unde se creaseră noi întreprinderi industriale, cu o apreciabilă capacitate de atracție pentru forța de muncă disponibilă din rural. Concomitent s-au intensificat mult emigrațiile în părțile sud-carpatine ale țării⁵. Toate acestea însemnau însă puțin în raport cu procesul de creștere a forței de muncă incomplet valorificate în agricultură. Procesul era complex. În contextul lui actiona desigur, ca prim factor, introducerea elementelor de tehnică nouă în agricultură. Își făceau apoi un loc tot mai larg noile necesități și aspirații social-economice ale populației agricole, în acord cu dezvoltarea industriei și cu exigențele sistemului economic trisectorial, care începuse a-și impune constringerile. Spiritul specific burghez și sistemul organizațional adecvat cu care veneau sectoarele noi se opuneau sistemului agricol țărănesc, caracterizat de un remarcabil spirit social, dar mai ales slabit de maladiile sale interne și de sistemul său organizațional învecit. În felul acesta, munca agricolă rămânea nu numai incomplet pusă în valoare (angajată în producție), ci și slab remunerată în raport cu munca din industrie și cu prețurile industriale. Ca urmare, cu toate că relațiile economiilor familiale drăgușene cu piața erau în creștere, cheltuielile bănești în bugetul de cheltuieli al acestora rămâneau încă reduse. Ele reprezentau doar ca 10% pentru cazul unei economii de nivel mediu⁶. Evident, în astfel de condiții nici investițiile moderne mai de seamă nu se puteau realiza decât în limite cu totul depărtate de nivelul nevoilor și cerințelor timpului.

În condițiile acestea, nu se deschidea nici un orizont de perspectivă pentru sistemul economic practicat de drăgușeni. Oamenii vedeau această situație. El visau și căutau altceva. Căutau uneori cu spirit realist și mai profund. A teori rămâneau mai la suprafață în căutările lor. Un țăran filozof și visător Isac Stanimir visa să-și aibă pământul său într-un singur lot și să-și organizeze mică sa fermă „după sistemul american”. Plecind de la premise asemănătoare, Gheorghe Tătaru trimitea memorii la Ministerul Agriculturii pentru reglementarea comasării pământului pe loturi unice familiale, arătind mărcile neajunsuri economice pe care le prezenta sistemul imbucătățirii loturilor. În spirit mai dinamic și mai practic, Ion Dionisie Fogoros și-a profilat economia sa familială pe producția cartofului, în legătură strânsă cu cererea pieței, și a obținut un timp satisfacții deosebite din aceasta. Într-un sistem de gindire deosebit vorbesc frații Teodor H. Fogoros și Gherasim H. Fogoros despre nevoie unor „fabriki prin apropiere”, în care să-și poată valorifica munca la nivelul timpului și al prețurilor industriale. În gândul lor, își face loc într-un fel ideea de navetism sătesc în industrie. Se gindeau în orice caz la o activitate complementară în industrie, de care vedeau că avea nevoie agricultura lor⁷. În contextul noilor

⁴ Densitatea populației agricole era, în momentul la care ne referim, de cca 65 de persoane la 100 ha suprafață agricolă, ceea ce însemna mult în raport cu slaba productivitate agricolă a satului drăgușan.

⁵ În Brașov s-au așezat, în perioada respectivă, 23 drăgușeni, angajați toți la I.A.R., iar în Făgăraș 15, angajați la întreprinderea chimică „Nitramonia”, precum și în diferite servicii. În București, Constanța și alte localități de peste munte s-au angajat, după 1918, 59 drăgușeni, mai ales în comerț și servicii. Este semnificativ faptul că unii dintre emigranții acestor perioade erau lucrători specialiști, absolvenți ai scolii de arte și meserii din satul vecin Vîștea de Jos. (*Ibid.*, p. 138–144.)

⁶ În mod caracteristic pentru volumul relațiilor cu piață apare și proporția mare a producției date de industria casnică și de prelucrările efectuate în industriile țărănești pentru nevoile alimentare și de îmbrăcăminte ale familiilor. Valoarea acestei producții se ridică în medie la o patrime din valoarea veniturilor bugetare familiare. Chiar și în grupul unităților economice familiale mari (12–17 ha), această producție reprezenta în medie peste 21% din bugetul veniturilor. (*Ibid.*, p. 60 și 152–153).

⁷ Teodor H. Fogoros, om cu un deosebit spirit analitic, încercă să-și evalueze munca ce o depune în gospodăria sa, plecind de la exemple concrete de zile de muncă efectuate de el cu soția sa și cu carul (o dată pentru împrejmuirea platformei de gunoi din curtea sa, iar altădată la otavă făcută „pe Ardeal” (peste Olt), la vreo 15 km depărtare de sat. Dacă socotește zilele efectuate la otavă (cosit, uscat, transport etc.) la prețul unor munci cu carul la vreo fabrică, atunci, după expresia lui, otava este plătită „ca din patică” (farmacie). A efectuat totuși lucrul acesta, pentru că n-avea alegere. „Dacă am avea pe aici (ca pînă la Ucea, îmi spusese el o dată,

aspirații drăgușene, prezintă interes și năzuință meșterilor dulgheri de a se legitima ca meseriași profesioniști pentru construcțiile rurale în lemn, în care își angajaseră timp de 20—30 de ani, în mod organizat și cu școală de la primul și talentatul meșter Hariton Fogoroș, toată priceperea și spiritul creator⁸.

Acestea sunt numai cîteva exemple care exprimă o stare de lucruri și o stare de spirit în satul Drăguș în momentul la care ne referim. Drăgușenii erau în acest moment intens marcați și preocupati de necesitatea de a se deschide un nou orizont pentru economia lor.

2. Marile transformări structurale

Deschiderile aduse de istorică Pienără a C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, în care s-a elaborat programul transformării socialiste a agriculturii în România, prin trecerea micilor producători agricoli la forme de producție cooperativă, nu i-au găsit pe drăgușeni nepregătiți pentru o astfel de transformare. Aceste deschideri veneau să pună într-o lumină nouă calea unor aspirații și preocupări ale lor din perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial. Pe hotarul satului vecin Ucea începuse să capete contururi colonia Ucea, care avea să devină, în cîțiva ani numai, nouă oraș Victoria, în jurul fabricilor care au fost instalate acolo și au constituit mai tîrziu Combinatul chimic Victoria. Drăgușenii și-au orientat fără ezitare privirea spre locurile de muncă ce se creau în acest nou punct industrial, situat la numai 9 km depărtare de satul lor și și-au intensificat atenția spre alte locuri, în industria orașelor Făgăraș și Brașov. Pe de altă parte, spiritul cooperatist, care — așa cum s-a arătat mai înainte — se adîncise remarcabil prin crearea cooperativelor și asociațiilor pentru utilizarea în comun a mașinilor de trerierat și a altor mașini agricole de o valoare relativ mare, a constituit și el un suport pentru receptivitatea drăgușenilor la ideea de trecere la sistemul organizațional cooperativist al producției agricole. În condițiile acestea, în 1962, cînd s-a ajuns în Drăguș la constituirea cooperativelor agricole de producție, actul de constituire a putut întrunită înca de la început adeziona a 348 de capi de gospodărie, ceea ce însemna evasiană limitată a acestora*.

2.1. Cooperativa agricolă de producție, structură economică de bază a satului, aducea nu numai proprietatea și utilizarea în comun a pămîntului și a celorlalte mijloace de producție ale fostelor economii familiale, ci și noi posibilități de aplicare în producție a științei și tehnicii noi și, în mod necesar, și un nou sistem de organizare a producției. El îi revenea, în cadrul comunității rurale, rolul specializat de a organiza și conduce, în sistemul marii producții agricole socialiste, procesul de punere în valoare a întregului patrimoniu agricol (funciar etc.) ce i-s-a incredințat de către membrii ei. Satul propriu-zis (respectiv comuna rurală), ca for al întregii comunități sătești, își transmitea acum tradiționalele sale sarcini economico-obștești asupra cooperativelor, el rezervindu-și, ca structură mai complexă decît cooperativa, în afară de un rol specializat administrativ-edilitar și social-gospodăresc, și rolul de a observa și sprijini activ, de pe poziția sa specifică, procesul de dezvoltare economică și social-culturală a întregii colectivități. Apăreau în acest moment relații sat-cooperativă ca tip nou de relații în sfera de ansamblu a comunității rurale, acestea avîndu-și funcția lor de coordonare, de observare a dezvoltării socialiste a comunității.

Este cunoscut saltul revoluționar ce-l face în general agricultura românească în noile condiții. Creste înzestrarea ei agricolă, se schimbă felul muncii agricole, ajungindu-se la specializare și profesionalizare agricolă. Concomitent, în condițiile creșterii procesului de industrializare,

oarecum profetic) o fabrică, am putea face și noi ceva" (*ibid.* p., 65). În același fel gîndește și vorbește fratele său Gherasim care face muncă slab prețuită, în afara sezonului agricol de virf, pentru că n-are ce face altceva. „Nu-i ca să zici o fabrică pe aici prin apropiere, să lucrezi acolo”, (*Ibid.* p., 50).

⁸ Meșteri de *fapt*, dar *nu cu diplome*, atunci cînd o lege nefastă (1936) încerca să-i opreasă în exercitarea meseriei, ei își justificau dreptul lor prin opera ce o realizaseră în domeniul construcțiilor sătești. Construiseeră în vîeo 20 de ani (după 1918), „ca un sat de nimestii”, „vîeo 200 de case și suri”. Plăteau impozite după venitul din meserie și se gîndeau la legitimitatea autorizării lor ca meseriași sătești. Nu puteau fi substituiți, după opinia lor, justificată de altfel prin specialitatea și originalitatea creațiilor lor, de meseriașii organizațiilor orașenesti care veneau cu revendicări în această privință. (*Ibid.*, p. 87—93.)

* Cooperativa a cuprins apoi totalitatea gospodăriilor drăgușene, cu o singură excepție, care se menținea încă (profil pomice, un singur membru de familie) la data investigației pentru prezentul studiu (oct. 1976).

se intensifică procesul de eliberare a forței de muncă din sectorul agricol, se trece la o nouă calitate a producției, se amplifică (cantitativ și calitativ) activitățile complementare agriculturii și se ajunge, în final, la ridicarea condițiilor social-economice și spirituale ale oamenilor rămași în agricultură.

În satul Drăguș acest proces complex se concretizează în cîțiva indicatori relevanți: a. cele cca 2 800 ha care reprezintă astăzi fondul funciar al cooperativelor agricole drăgușene și care constituiau în 1938 aproximativ suprafața agricolă de care dispuneau cele 308 economii familiare drăgușene, includeau în 1938 aproape totalitatea populației ocupate (relativ) a satului (estimată la peste 800 persoane), în 1971 includeau 514 persoane (62%) din totalul de 929 persoane ocupate, iar în 1976 numai 329 (38,3%) din totalul de 860 persoane ocupate⁹; b. structura pe sexe a populației active rămasă în agricultură se schimbă radical: de la o relație de egalitate numerică în 1938, se ajunge la proporția de 25,7% bărbați și 74,3% femei în 1971, apoi la 18,3% bărbați și 81,7% femei în 1976. Se produce așa-numitul „proces de feminizare” a forței de muncă agricole, ca rezultat al schimbării condițiilor de muncă în agricultură. Muncile agricole grele de altădată, pe care le faceau bărbații, sunt preluate acum de tehnica mașinistă, iar femeilor le revine, în afară de unele munci specializate (în zootehnie, în culturile de seră etc.) complexul de lucrări auxiliare, legate în mare parte de utilizarea mașinilor (îndeosebi în lucrările de prăsit, recoltare etc.)*; c. în agricultura Drăgușului își face prezență procesul de profesionalizare. În sfera acestui proces, personalul remunerat în bani al cooperativelor drăgușene ajunge în 1976 la 40 de persoane, între care 8 tractoriști, 15 zootehnici, 2 specialiști în protecția plantelor, 1 merceolog, 1 inginer agronom, 1 medic veterinar și a., reprezentând activități și profesii specifice ale sectorului agricol. În sfera activităților anexe ale cooperativelor se dezvoltă totodată, procesul de profesionalizare și de animare a vechilor meșteșugari drăgușeni (dulgheri, zidari, fierari, timplari etc.) care sunt organizați în echipe, pentru construcțiile și nevoile gospodărești ale cooperativelor și pentru lucrări luate în antrepriză pe seama gospodăriilor familiale ale drăgușenilor, precum și pe seama unor beneficiari din alte sate. Cadrul de lucru al meseriașilor drăgușeni se amplifică de asemenea prin crearea, ca anexe ale cooperativelor, a unor ateliere de prelucrare a lemnului, dotate cu mașinile necesare, care execută comenzi de la beneficiari externi.

2.2. *Integrarea activităților prin navetă în sistemul economic al satului.* Navelismul se practică în Drăguș încă din anii în care, pe hotarul comunei Ucea, a început construirea primelor fabrici chimice. În perioada construcțiilor, unii mergeau pe sănieri cu carul, la transport de pămînt și materiale, alții cu brațele, în construcție. După intrarea fabricilor în funcțiune, s-au încadrat ca muncitori necalificați. Cei mai mulți și-au dobîndit apoi calificarea. Drumul îl parcurgeau la început pe jos și în puține cazuri cu bicicleta. Buna orientare și organizare a întreprinderii a dus însă, într-un timp relativ scurt, la transportul muncitorilor navetiști din toate satele zonei cu autobuzele, la început prin convenție cu întreprinderile de transporturi, mai tîrziu cu autobuze proprii, care au ajuns să cuprindă toate satele din care veneau navetiști. Obiectivul navetiștilor nu era „orașul”, care la început nici nu exista (se înjighează doar Colonia Ucea, pentru cei care nu erau din imprejurimi), ci locul de muncă, deci poarta uzinei. Să nici după dezvoltarea orașului Victoria (ca oraș al noilor fabrici chimice) obiectivul nu s-a schimbat. Orașul s-a întemplat, în cea mai mare parte, cu oameni veniți din zone mai depărtate. Puțini drăgușeni, ca de altfel și dintre oamenii celorlalte sate din imprejurimile uzinei, au migrat în oraș. Pentru ei, naveta a constituit calea de încadrare și de activitate în industrie. Asfaltarea drumurilor vechi și construirea de noi drumuri de legătură între sate și uzină a constituit un sprijin hotăritor al acestei orientări și dezvoltări. Ceva mai tîrziu, prin anii '60-'70, cînd în orașul Făgăraș uzina de prototipuri și reparații de utilaj chimic (U.P.R.U.C., devenită apoi „Grupul de uzine mecanice pentru industria chimică” — G.U.M.I.C.), își intensifică cererea de forță de muncă prin navetă

⁹ Referințele la situația din 1971, aici și în continuare, cf. Henri H. Stahl, *Satul Drăguș, după 40 de ani*, în „Visitorul social”, nr. 2, 1972. Datele pentru 1976, aici și în continuare, se bazează în cea mai mare parte pe o înregistrare efectuată pe gospodării familiare în octombrie 1976 de profesorul-maistru pensionar Vasile Damian din Drăguș. În condițiile unui formular pe care îl-am propus, „umbind din curte în curte”, bazindu-se și pe un control personal pe care-l putea face prin ceea ce știa că omul satului și pe relațiiile sale directe cu drăgușenii, Vasile Damian a realizat „cu multă pasiune” (după expresia sa), „o lucrare care se poate numi o statistică a Drăgușului”. (Dintr-o scrisoare a sa la încheierea și trimiterea lucrării.)

* Fenomenul de creștere a lucrărilor cu caracter auxiliar, care atrage o creștere relativă a forței de muncă auxiliară, este specific agriculturii dezvoltate, mai ales de mică fermă. În cazul agriculturii noastre cooperatiste, în care joacă un rol foarte important (economic și social-familial) lotul agricol „personal”, lucrările „auxiliare” din cadrul cooperativelor se completează îndeosebi cu lucrările de pe lotul personal.

din satele zonei, drăgușenii potențial-disponibili și-au orientat privirea și spre acest punct, angajindu-se aici într-o navetă de distanță (20 km). În aceste condiții, numărul populației ocupate prin navetă se ridică în 1971 la 315 persoane, reprezentând 38,0% din totalul populației ocupate a satului și ajunge în 1976 la 448 persoane, reprezentând 52,1% (tabelul 1). Bărbații navetiști au ponderea covârșitoare (92,4% în 1971 și 80,8% în 1976). Cresterea proporțională mai mare a ponderii femeilor navetiste în perioada 1971-1976, fără a modifica esențial structura fenomenei, arată totuși creșterea accesibilității calitative a deplasărilor navetare pentru femei.

Tabelul 1

Proportia populației ocupate prin navetă

Locul/modul de ocupare	1971			1976		
	Total	M.	F.	Total	M.	F.
Populația ocupată	829	423	406	860	468	392
Total	514	132	382	412	106	306
in Drăgus prin navetă	315	291	24	448	362	86
% din total						
Populația ocupată	100	100	100	100	100	100
Total	62,0	31,2	94,1	47,9	22,6	78,1
in Drăgus prin navetă	38,0	68,8	5,9	52,1	77,4	21,9

În mod firesc, naveta scurtă la Victoria (9 km/20 minute) reține mareea majoritate a navetistilor drăgușeni (70,1% din totalul navetistilor în 1971 și 71,2% în 1976) față de naveta la Făgăraș (20 km/60 minute), care include 22,6% din totalul navetistilor în 1971 și 24,3% în 1976 (tabelul 2). Într-o proporție mică, nu s-ar putea spune că, fără o anumită semnificație, se face navetă și în cîteva sate din apropierea Drăgușului, unii dintre acești în agricultura de stat de la Simbăta de Jos, ceilalți mai mult în servicii (invățămînt etc.).

Tabelul 2

Navetistii din Drăgus pe centre de atracție

Centre de atracție	1971			1976		
	Total	M.	F.	Total	M.	F.
Total navetisti	316	291	24	448	362	86
in Victoria	221	208	13	319	266	53
in Făgăraș	71	67	4	109	79	30
in alte localități	23	16	7	20	17	3
Procente din total						
Total navetisti	100	100	100	100	100	100
in Victoria	70,1	71,5	54,1	71,2	73,5	61,6
in Făgăraș	22,6	23,0	16,6	24,3	21,8	34,9
alte localități	7,3	5,5	29,3	4,5	4,7	3,5

2.3. Artizanatul industrial specializat se integrează de asemenea ca fenomen nou în structura ocupațională a satului. Drăgusul are tradiții prețioase în domeniul leșătoriei și broderiei ornamentale și în cel al cojocării artistice. Cele dintii și-au avut locul lor în trecut în sfera industrii cunice. Cojocăria ajunsese să facă parte, așa cum s-a mai spus, din rindurile mășteșugurilor sătesc destul de accentuat profesionalizate. În condițiile construirii societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră, s-a creat un cadru organizațional adecvat pentru valorificarea acestor tradiții și a forței de muncă aferente. Drăgusul a ajuns astfel în 1977 să numere 20 de membri ai Cooperativelor de artizanat din Brașov încadrati cu titlul de „definitivi” (per-

manenții), făcind parte din personalul cooperativel : 15 femei în țesătorie și broderie și cinci persoane, adică patru bărbați și o femeie, încojocărie. Toți aceștia lucrează *la domiciliu*, în cadrul planului de producție al cooperativei brașovene și cu materialul dat de cooperativă, fiecare avându-și micul său atelier de lucru. În afara acestor incadrați permanenti, există în Drăguș un număr variabil de temporari, pe bază de contract, tot cu munca la domiciliu, numărul acestora variind în funcție de nevoile cooperativei. Deși numărul persoanelor incadrate permanent în acest domeniu este relativ redus, activitatea își are semnificația ei ca element structural nou în economia satului.

După opinia unor economisti, artizanatul industrial ține de stadiul nedezvoltat al economiei rurale. Este desigur o opinie care pornește de la felul în care industria casnică, cu valorile ei tradiționale, a fost privită, în perioada declinului și lichidării ei, în cadrul sistemului economic capitalist. Experiența României socialiste demonstrează că sunt și alte căi în considerarea teoretică și practică a acestei probleme de care se leagă atât de importante comori ale artei și civilizației rurale. Prin cooperativizarea socialistă, cu munca la domiciliu, a talentaților meseriași sătești și lucrători din industria casnică tradițională, s-au pus la noii bazele unei industrii naționale de perspectivă, care se integrează armonios în mediu sătesc și care contribuie la dezvoltarea multilaterală a societății noastre rurale*.

2.4. Dezvoltarea serviciilor a căpătat un ritm nou și un conținut nou în condițiile industrializării sociale și noi dezvoltării agriculturii, în acord cu exigențele ridicate de revoluția tehnico-științifică. În mod concret, activitățile care se încadrează în sfera mare a serviciilor (comerț socialist, învățămînt, administrație, pază etc.) ajung să cuprindă în Drăguș, în 1976, un număr de 56 persoane (6,5%) din populația ocupată, dintre care 37 de bărbați și 19 femei. Se stie că sectorul serviciilor este în mare creștere în etapa dezvoltării moderne (trisectoriale) a economiei, el exprimind, mai ales prin activitățile social-culturale pe care le cuprinde, unul din atributele calitative ale dezvoltării sociale. Dezvoltarea rurală a acestui sector, de mai mică amploare decît dezvoltarea urbană, are totuși o semnificație deosebită în sfera dezvoltării ocupaționale și sociale a satului.

3. Noua structură ocupațională a satului și a familiei

3.1. Relații și ipoteze în dinamica fenomenului ocupațional. Ceea ce arată clar indicatorii marilor transformări structurale ce s-au produs pînă acum în Drăguș este faptul că satul și cooperativa agricolă, ca structuri sociale, sunt într-o relație de strinsă interdependentă și că prima are un conținut mai larg decît a doua. Cooperativa, ca structură specializată pentru punerea în valoare a fondului funciar istoric al satului, are ca mediu de acțiune și dezvoltare satul, care-i asigură forță de muncă necesară. Cooperativa nu poate exista în afara unei comunități rurale, iar comunitatea rurală își pierde sensul fără activitate agricolă. Aceasta exprimă relația fundamentală dintre cele două structuri. Comunitatea rurală este de fapt creațoarea cooperativelor, iar cooperativa asigură punerea în valoare a forțelor de producție și crearea veniturilor din agricultură pentru comunitatea rurală. Cooperativa trasează, la rîndul ei, în funcție de structura și tehnologia producției, linile mari ale necesarului de forță de muncă agricolă, ceea ce ar putea însemna, într-o relație simplificată, chiar modelul și dimensiunile comunității agricole. Teoretic, putem intui aici o posibilitate de redimensionare a comunității sătești în funcție de acest necesar, ceea ce accentuează gradul de interdependentă dintre cele două structuri (sat-cooperativă). Practic, în cazul Drăgușului, în acord cu strategia industrializării și dezvoltării economiei noastre naționale, transferul disponibilităților din agricultură în noile sectoare se realizează aproape exclusiv în condițiile navetei. Se ajunge pe calea aceasta la o dublă dependență (și posibilitate) economică a gospodăriilor familiile locale : una față de veniturile din agricultură și alta față de veniturile din industrie (sau, mai larg, din sectoarele neagrile). În condițiile acestea, faptic, populația satului nu numai că nu scade, dar crește de la 1 459 locuitori în 1938 la 1 697 locuitori în 1976. Numărul gospodăriilor familiile crește de la

* Este pagubitor că dicționarul nostru de economie politică (Editura politică, 1974) n-a fost încă refăcut. El nu cuprinde o noțiune atât de importantă ca *artizanatul industrial la domiciliu*, cu conținutul economic și structura organizațională a fenomenului în economia noastră națională. Aceeași lipsă poate fi observată în ce privește *naveismul sălăsec*, care furnizează o parte atât de importantă din forță de muncă a sectoarelor neagrile ale economiei noastre naționale, dar pentru care, de asemenea, nu se află un articol în numitul *Dicționar de economie politică*.

325 în 1938 la 430 în 1976. Continutul mai larg al satului ca întreg și funcțiune structurală față de cel al cooperativei este astfel evident. Este vorba de o realitate vie, dinamică și, ca atare, structura sa ocupațională (care stă deosebit la baza structurii sale sociale globale), ca și noua structură ocupațională a funcțiilor sătești, prezintă un vădit interes pentru definirea sa și acțiunea dezvoltării sale în continuare. În cadrul acestei relații fundamentale (sat-cooperativă) se pot pune unele ipoteze verificabile, care angajează problematica integrării activităților prin navetă în sistemul economic al satului și, în mod logic, a dezvoltării în perspectivă a tipului de sat de navetisti ca sat economic și social integrat.

Să încercăm o enunțare a acestor ipoteze și, prin ele, o despăgubire și cuprindere a problemelor cercetării în esențialitatea lor.

1) Se admite statistic că mecanizarea duce nu numai la reducerea necesarului de forță de muncă în cooperativa agricolă, ci și la *formarea unor tipuri funcționale specifice* în componența acestui necesar și anume : a. *tipul permanentelor*, care se situează la centrul activităților cooperativei, cuprinzind pe primul plan muncă de concepție, conducere și organizare, apoi pe cea a tehnicienilor și specialiștilor ; b. *tipul auxiliarilor interni*, dintre cooperatori, care sunt legați îndeosebi de corectarea și completarea unor lucrări efectuate de mașini, căpătând un rol deosebit în perioadele lucrărilor cu caracter sezonier (prășit, recoltare etc.). În timp ce primii sunt ocupați complet în cadrul cooperativei, ceilalți sunt ocupați doar parțial.

2) Structura de producție a cooperativei (tehnică, tipuri de culturi etc.) și exigențele de calitate influențează structura forței de muncă necesară a cooperativei. Mecanizarea și automatizarea în agricultură duc la reducerea în mari proporții a volumului global de forță de muncă agricolă necesară. Se admite însă că reducerea aceasta se face aproape exclusiv pe seama permanentelor și că dependența cooperativei de forță de muncă a celor ocupați parțial crește pe măsura diversificării producției, îndeosebi prin extinderea unor culturi de mare intensitate (cu mare producție la unitatea de suprafață cultivată), ca legumicultura, viticultura, pomicultura, floricultura. În aceste culturi, tehnica de înalt nivel nu numai că nu contrazice, dar atrage intervenția de finețe a forței de muncă a omului dotată cu aparate de acționare manuală. La fel, în lucrările de grădinărit din jurul casei și de pe lotul agricol personal, ca și în agricultura de creație, de experiență și de confortare prin muncă, în atât de prețioasele solarii*.

3) Există o relație complexă între structura forței de muncă a cooperativei și structura forței de muncă a comunității rurale, locul principal în această relație fiind ocupat de auxiliarii interni ai cooperativei. Exercitându-și activitatea în trei laturi principale (complementare) — în lucrările cooperativei, pe lotul personal și în lucrările complexe ale economiei familiare (inclusiv cele „din jurul casei”) — , auxiliarii interni ai cooperativei se regăsesc în structura ocupațională a satului cu acest rol complex și fundamental agricol. Discontinuitatea și specificitatea feminină a acestor activități integrate explică fără îndoială femininitatea acestui tip de lucrători ai cooperativei. Dar, în același timp, acest caracter atrage necesitatea integrării familiilor sătești cu lucrători din sectoarele neagrile. Necesarul de forță de muncă a cooperativei nu poate fi asigurat decât în condițiile existentei și dezvoltării familiei rurale cu dublă dependență economică : a. venituri din agricultură ; b. venituri din activități neagrile. Aici apare locul navetistilor, care se integreză astfel în structura ocupațională a satului.

3.2. *Satul ca structură ocupațională integrală*. Când vorbim de structura ocupațională a satului Drăguș, ne gindim în primul rînd la componenta pe sectoare a populației drăgușene ocupate. Indicatorii statistici ai acestei componente trasează linile mari ale modelului esențial și funcțional al satului la un moment dat. Ei arată relațiile cantitative și chiar unele aspecte ale relațiilor calitative (femininitate, preferințe profesionale pe sexe) ce s-au constituit între sectoare. Dar în sistemul acestor indicatori, aşa cum arată tabelul 3, se integreză și populația ocupată prin navetă în locuri de muncă situate în afara ariei sătești propriu-zise. Prin luarea în considerare a acestei categorii (a săteștilor navetisti), se diferențiază structura ocupațională a satului de cea a cooperativei. Se poate pune aici întrebarea : populația ocupată prin navetă se integreză ea activ și dinamic în sistemul funcțional al satului sau reprezintă un surplus cu tendințe centrifuge ?

* Privind problema sub un aspect mai larg, nu numai tehnico-economic, marile explorații agricole (deci și cooperative) nu exclud existența și dezvoltarea unor producții de mică suprafață, dar de o calitate de excepție, din jurul casei și pe lotul personal. Produsele acestor activități (îndeosebi legume, păsări, ouă), își au valoarea și prețul lor de excepție (la locul producției sau pe piață locală) în acord cu mai mari cheltuieli de muncă efectuate pentru ele. Ele constituie o realitate la noi și, în general, în țările socialiste, ca și îndeosebi în banlieurile orașelor din vest.

In analiza problemelui, ne oprim la componentele modelului statistic exprimat de tabelul 3, ca și la relațiile ce se constituie între aceste componente și încercăm să le privim în perspectiva deschisă de ipoteza 3 din subparagraful 3.1. Trebuie să precizăm în prealabil că modelul statistic la care ne referim nu poate fi considerat ca un model ajuns la maturitate de sistem. Procesul de dezvoltare în acest sens este încă în curs, chiar dacă el prezintă semnele concluzante ale apropierii de maturitate.

Tabelul 3

Structura ocupațională a satului
octombrie 1976

Populația ocupată*	Total	M.	F.	Total	M.	F.
	numeric			% din total		
Total	860	468	392	100	100	100
a. Ocupată în Drăguș						
Sectorul agricol	329	61	268	38,3	13,0	68,4
" industrial	27	8	19	3,1	1,7	4,8
" serviciilor	56	37	19	6,5	7,9	4,9
b. Ocupată prin navetă	448	362	86	52,1	77,4	21,9

* 50,7% din populația totală (1 697 persoane).

Se impune în acest model, ca relație dominantă, relația dintre populația feminină ocupată în sectorul agricol (268 persoane, reprezentând 68,4% din totalul populației feminine ocupate) și populația masculină ocupată prin navetă (362 persoane, reprezentând 77,4% din totalul populației masculine ocupate). Dacă cooperatorii ocupati parțial în cooperativă (auxiliarii interni, cum i-am numit), care cuprind în mod dominant populația feminină, constituie o categorie necesară, cu perspective de creștere în sistemul de lucru al cooperativei (ipoteza 3), dacă această categorie se regăsește cu un rol fundamental agricol în structura ocupațională a satului, atunci rolul populației masculine navetiste apare, din punct de vedere social-economic și demografic, tot atât de necesar în structura globală a satului. Relația își capătă conținutul ei concret în structura familiei drăgușene tipice, în care femeia ocupată în activități complementare (în cooperativă, pe lotul personal și în lucrările casnice) se completează economic și ca grup familial cu soțul ei, ocupat la rindul lui în noile sectoare prin navetă. Integrarea navetistilor în sat ieșe în evidență prin această relație ca o condiție a existenței și dezvoltării familiei rurale în sistemul trisectorial modern. Dealul, privit în perspectiva navetelor scurte (10 km/20'), cum este cazul navetelor drăgușenilor la Combinatul chimic Victoria, fenomenul de navetă este esențial comparabil cu tipul deplasărilor moderne la locul de muncă în spațiul urban și în *banlieurile* orașelor vest-europene. S-ar putea considera astfel navetismul sătesc ca o cale de integrare ocupațională modernă a satului. Activitățile prin navetă, fără a fi subordonate economic satului, își capătă o accepție favorabilă în sat; ele sunt atrase de sat în spiritul relațiilor de complementaritate dintre agricultură și activitățile noilor sectoare economice. Nu pot rămâne fără interes în sfera acestor relații nici participările navetistilor la activitatea agricolă a cooperativei în sistemul acordului global și la activitățile din jurul casei și de pe lotul personal atras în gospodărirea directă a familiei, nici participarea specifică a acestora la crearea venitului familial și nici, pe de altă parte, satisfacțiile de habitat și materiale pe care le pot avea ei în sfera și spiritul comunității sătăști, pe care și-au ales-o ca sediu familial și mediul social. Intersectează deopotrivă ceea ce au comun, dar și ceea ce au specific (cu caracter de complementaritate) navetistii și nenavetistii, ca participare la sistemul de ansamblu al satului.

În cercetările întreprinse în țara noastră asupra navetismului, s-a emis ideea că sătenii navetisti ar avea un dublu statut (rural și urban), ca urmare a faptului că ei locuiesc în rural și lucrează în activități de tip urban. Ca atare, poziția lor ar fi oscilantă între cele două medii. Ei ne-ar oferi prin această dualitate „un exemplu tipic de fenomen social cu caracter contradictoriu”¹⁰. Nu ni s-ar părea că ideea aceasta ar putea fi valabilizată, dacă în cercetare s-ar fi luat ca

¹⁰ I. Drăgan ș.a. *Integrarea socioculturală a navetistilor*, în „Era socialistă”, nr. 8, 1978, p. 29.

punct de plecare satul ca întreg, aşa cum este el, ca structură dinamică, cu tendințele sale de dezvoltare modernă, iar nu în mod izolat sătenii navetisti. Am inclina să considerăm că săteanul navetist integrat (de tipul navetistului din Drăguş) nu evoluează altfel decât satul său. S-ar putea ca navetistul să vină în sat cu o mai accentuată notă urbană în comportamentul său (fierște, datorită contactelor sale mai intense uneori cu "mai prestigiosul model urban"), dar aceasta poate constitui o altă problemă decât cea a unei presupuse evoluții izolate a lui.

Un lucru este cert în această importantă problemă de sociologie rurală : satul, ca structură dinamică (și am mai spus aceasta într-un alt studiu)¹¹, nu poate rămâne în afara procesului de însușire a elementelor de modernitate și progres pe care omul și le dobindește prin spiritul său de creație și prin tehnica sa, indiferent de sectorul în care concretizează în final acele elemente. Alături de noile mijloace și tehnici economice ale agriculturii, tind să-și ocupe locul cuvenit în rural și mijloacele informaționale și de confort modern (nu neapărat „orășenești”). Pe fondul acesta apar în mod fieresc și noi atitudini comportamentale ale omului ruralului (inclusiv ale navetistului) în problemele sale socioprofesionale și culturale curente. Problema aplicativă ce se pune pe linia acestui proces este cea a promovării unei strategii rurale adecvate, în care se cer valorificate, pe fondul dotărilor și dezvoltării moderne, elementele de valoare ale artei și spiritualului tradițional românesc.

3.3. Noua structură a familiei. Structura familiei drăgușene, cu tipurile ei interne, completează și amplifică imaginea structural-ocupațională globală a satului. Ea este o expresie vie a caracterului integrat al navetistilor în familiile și, prin urmare, și în sat. Ca model real de asociere familială pe sectoare a celor ocupati, ea scoate în evidență tipurile de familie ce s-au format în structura familială de ansamblu a satului. Cei ocupati prin navetă sunt cuprinși în mod obiectiv în această structură cu sectorul lor de lucru ; în grupul familial caracterul de „navetist” își pierde semnificația și își afirmă în schimb importanța (sub aspect ocupațional și economic) sectorul de activitate și aportul la bugetul de familie. Iese în evidență în felul acesta și gradul de modernizare a familiei drăgușene în sfera ocupatiilor (prin angajarea ei bi-sau trisectorială).

Tabelul 4
Gruparea familiilor pe sectoare de activitate
octombrie 1976

Sectoare de activitate*	Familii	
	Numeric	% din total
Toate sectoarele	430	100
A	44	10,2
I	28	6,5
S	13	3,0
A + I	288	67,0
A + S	34	8,0
I + S	8	1,8
A + I + S	15	3,5

* A = agricol; I = industrial; S = servicii.

Așa cum arată datele tabelului 4, structura ocupațională integrată a noilor familiilor drăgușene (încadrarea ei ocupațională bi- și trisectorială) constituie caracteristica proeminentă a acestei familii. Din totalul de 430 de gospodării familiale, numai 9,7% își au sursa de venit dintr-un singur sector (agricultură, industrie sau servicii), 76,8% sunt angajate bisectorial, iar 3,5% trisectorial (tabelul 4). S-ar putea spune că familia obișnuită a satului este astăzi cea care își are forța de muncă angajată în cîte două și uneori chiar trei sectoare. În sfera aceasta se înscrie grupa dominantă (A + I) cu 67% din total, aceasta însă nu neapărat ca o opțiune în raport cu celelalte grupe bisectoriale (A + S) și (I + S), ci ca rezultat al posibilităților oferite de dezvoltarea sectorului industrial.

A doua trăsătură fundamentală este data de prezența ocupațională a agriculturii în cvasiunanimitatea noilor grupuri familiale drăgușene. Grupele care nu cuprind în structura lor ocupațională activități agricole (I, S, |I + S|) reprezintă numai 11,4% din total, iar cele care au în componența lor cel puțin o persoană angajată în sectorul agricol reprezintă 38,6%.

¹¹ Cu privire la conceptul de „urbanizare”, în : „Viitorul social”, nr. 2, 1978, p. 345–35

Aceasta confirmă ipoteza că satul rămîne, chiar în condițiile dezvoltării sale trisectoriale, fundamental legat de agricultură, că agricultura este cea care trasează linile dimensionale ale satului. Locul ocupat de industrie în structura ocupațională a familiei urmează îndeaproape pe cel al agriculturii, gospodăriile familiare care au în componență lor cel puțin o persoană încadrată în industrie reprezintă 78,8 % din total. Nu este nesemnificativ pentru structura ocupațională nici proporția grupurilor familiare care cuprind în componență lor cel puțin o persoană încadrată în servicii (16,3 % din total).

Ostrînsă relație se poate descoperi între structura ocupațională de sector și mărimea familiei. Relația se concretizează, așa cum arată datele tabelului 5, într-o pondere relativ mai mare a familiilor mijlocii și mari la sectoarele ocupaționale compuse și în mod special la

Tabelul 5
Distribuția familiilor pe sectoare și grupe de mărime,
octombrie 1976

Grupe de famili e nr. de membre	A	I	S	(A+I)	(A+S)	(I+S)	(A+I+S)	Toate sectoare
Numărul familiilor pe sectoare								
Total	44	28	13	283	34	8	15	430
1-2 membri	29	8	4	47	8	3	—	99
3-4 „	8	19	8	121	21	3	7	187
5-6 „	7	1	1	104	5	2	8	128
7 „	—	—	—	16	—	—	—	16
% din total								
Total	100	100	100	100	100	100	100	100
1-2 membri	65,9	28,5	30,8	16,3	22,5	37,5	—	23,0
3-4 „	18,2	67,9	61,6	42,0	61,8	37,5	46,7	43,5
5-6 „	15,9	3,6	7,0	36,1	14,7	25,0	53,3	29,8
7 „	—	—	—	5,6	—	—	—	3,7

structura $(A + I)$. În timp ce în structurile unisectoriale (A , I și S) mărimea medie a familiei rămîne sub media globală a colectivității (3,9 pers./familie), la structurile compuse ($A + I$) și ($A + I + S$) mediile parțiale se ridică remarcabil peste media globală (fig. 1). Semnificativ este în acest sens și faptul că la structura ocupațională dominantă ($A + I$) se înregistrează familia mare de 7 și peste 7 persoane, pe care n-o întâlnim la celelalte sectoare. Se poate vorbi aici de o anumită vigoare și prosperitate pe sector. Curba reprezentativă a acestei structuri tinde să capete forma curbei gausiene, formă pe care, ca dominantă în sistem, ea o transmite structurii de ansamblu a familiei.

Cu totul altă formă capătă distribuția pe grupe de mărime a familiei la structura ocupațională simplă (A). Dintre cele 44 familii care se inscriu în această structură, circa 2/3 cuprind numai cîte 1-2 membri (tabelul 5). Curba reprezentativă a acestelui structurăiese cu totul în afara normalului statistic (fig. 2), ea putînd exprima fie simptomele unei stări de agonie, fie elementele unui moment încă nedefinit al procesului de reasezare a sectorului după marile prefaceri (asocieri cu alte sectoare și înnoiri interne) prin care a trecut. Analiiza grupelor de 1-2 membri (grupă simptomatică) arată că familiile ce se inscriu în această categorie sunt formate, aproape exclusiv, din persoane vîrstnice (în cea mai mare parte din pensionari ai C.A.P.), ceea ce definește miciile sanse ce le pot avea ele de a rămîne în perspectivă printre reprezentanții sectorului agricol pur. Celelalte grupe, de 3-4 și 5-6 membri, reprezintă tipul familial agricol nou, cuprinzînd fiecare cel puțin cîte un tehnician (mechanic agricol, zootehnist etc.); este tipul de perspectivă al structurii, pe cale de a se dezvoltă. După marile prefaceri cunoscute, sectorul pare a-și relua de la început viața, pe baze noi și la proporții corespunzătoare sistemului agricol modern.

Cu această componentă contradictorie, se poate considera că sectorul (A) tinde să tragă oblonul spre agricultura pură nespecializată și să-și deschidă ferestrele spre agricultura bazată pe tehnica modernă și pe profesionalizare. Se poate emite ipoteza că, în condițiile adincirii și optimizării procesului de valorificare a solului drăgușan (în afara sarcinilor agriculturii cooperatiste) și în condițiile în care se vor aduce corectii fundamentale în remunerarea muncii pe sectoare,

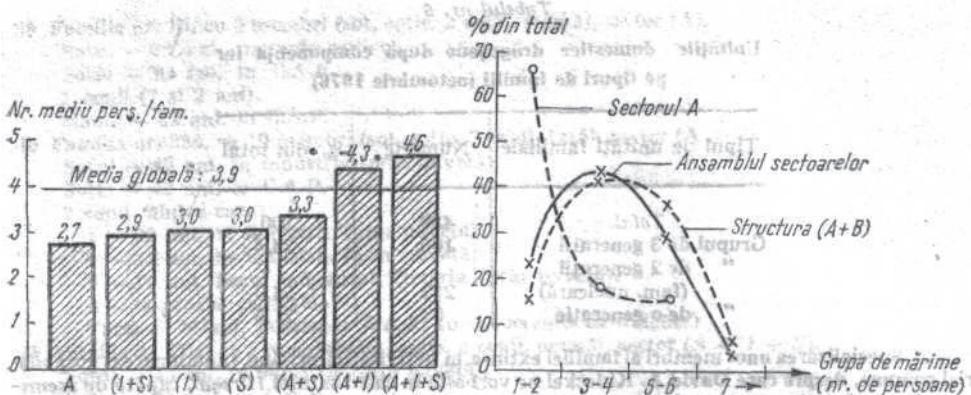

Fig. 1. Mărimea familiei pe sectoare ocupatoriale

Fig. 2. Influența sectoarelor ocupatoriale asupra mărimii familiilor

tipul de familie agricolă pură va căpăta o nouă importanță (calitativă îndeosebi) în sistemul de ansamblu al familiei drăgușene*. O altă problemă se ridică în legătură cu modelul de familie ce se conținează în etapa actuală în Drăgus.

Antropologul social Kideckel (S.U.A.), care a întreprins în anii 1973—1976 cercetări asupra structurii particulare a unităților domestice din Tara Făgărașului, plecind de la cazul concret al satului Hirseni, a ajuns la concluzia, că „cea mai obișnuită unitate domestică în această zonă este familia extinsă linial cu trei generații”. Este o structură în care cercetătorul american vede că se încheagă o complementaritate funcțională specifică: membrii care lucrează în industrie, alții care lucrează în cooperativă, iar alții care sunt „responsabili pentru funcționarea gospodării comune”¹².

Această concluzie nu prea este confirmată la Drăgus. Este adevarat că familia de trei generații există și aici. Ea nu constituie însă tipul obișnuit de familie drăgușană. O numărătoare și clasificare în acest domeniu (tabelul 6) scoate în evidență preponderența în Drăgus a familiilor de două generații (părinți și copii) și un important loc ocupat de familia vîrstnică cu gospodărie separată. Deosebirea față de structura constatătă de David A. Kideckel la Hirseni este esențială. Se stie că doar tipul de familie nucleară (format din generația părinților și cea a copiilor necăsătoriți) se separă de familia extinsă (cu 1—2 generații ascendențe sau descendente) în cadrul unui proces de modernizare socială. Acest tip, reprezentând în Drăgus mai mult de jumătate din totalul unităților domestice familiare, marchează această treaptă pe linia dezvoltării moderne. Pe de altă parte, familia de o generație, aproape numai familie vîrstnică, prin separarea ei gospodărească (cu buget și consum separat) vine și ea să completeze procesul de modernizare marcat de familia nucleară. Posibilitățile materiale de care dispun în general familiile generației vîrstnice (formate aproape în totalitate din pensionari ai instituției de Asigurări Sociale și de Pensii și ai C.A.P., unii care mai lucrează și în cadrul cooperativelor) le asigură această independență gospodărească. Relațiile lor spirituale și de ajutor reciproc cu familiile descendente nu numai că nu sunt afectate prin această separație, ci sunt adesea chiar imbogățite**.

* S-au realizat în agricultura cooperativistă a Drăgușului progrese remarcabile, ca de exemplu producția medie de 3 000 kg/ha în 1976 față de numai 1 200 kg/ha în 1938. Se poate aprecia însă că rezervele în procesele de valorificare a solului sunt încă foarte mari. Avem în vedere întinsele terenuri ocupate încă de finețe de ultimă calitate (în special în hotarele „Jaristea” și „Piscul”, despre care vorbeau drăgușenii în 1938 ca despre o calamitate în producție), apoi zootehnia bazată și astăzi pe specia de slabă rentabilitate a bivolinelor, numărul relativ mic al ovinelor în raport cu întinsele și valoroasele pășuni montane, optimizarea culturilor agricole, cu acordarea unui alt loc plantelor furajere, pomiculturii (care are și unele tradiții), căpșunerilor, serelor legumicole etc.

¹² Procesul cooperativizării într-un sat din Tara Făgărașului. În: „Viitorul social”, nr. 1, 1977, p. 160.

** Ar putea prezenta interes unele cercetări speciale în această latură.

Tabelul nr. 6

Unitățile domestice drăgușene după componența lor
pe tipuri de familii (octombrie 1976)

Tipul de unități familiare	Numeric	% din total
<i>Total</i>	430	100
Grupul de 3 generații	105	24,4
" de 2 generații		
(fam. nucleară)	232	54,0
" de o generație	93	21,6

Specializarea unor membri ai familiei extinse în activitățile privind funcționarea gospodăriei comune, despre care David A. Kideckel ne vorbește în cazul satului Hirseni, capătă de asemenea alt conținut în cazul satului Drăguș *. Este adevărat că și aici, la înregistrarea din octombrie 1976, 23 femei în vîrstă de muncă (15 sub 40 de ani și 8 peste 40 de ani) s-au considerat „casnice”, legate deci, să zicem, în mod specializat de activitățile privind funcționarea gospodăriei comune. Dar dintre acestea, 10 sunt mame cu copii mici (și sunt reținute ca atare de la sarcini de muncă în cooperativă sau în industrie), 5 au în gospodăria familială cîte un singur salariat (ceea ce n-ar justifica o activitate specializată privind funcționarea gospodăriei comune) și numai 8 au cîte 2 pînă la 3 salariați în casă, deci ar putea avea o astfel de justificare. Pensionarile din familiile extinse participă desigur în cele mai multe cazuri la această activitate gospodărească comună. În rare cazuri s-ar putea spune însă că ele exercită oarecum „în mod specializat” această activitate. Nu lipsesc nici cazurile în care ele sunt încă active în C.A.P. Regula în Drăguș, în această privință, este — aşa cum am mai spus-o — cea a complementarității dintre activitatea parțială a cooperatoarelor în cooperativă **, activitățile de pe lotul personal și activitățile privind funcționarea gospodăriei comune, la cele două din urmă ea avînd totdeauna și colaborarea celorlalți membri ai familiiei. Cîteva modele concrete de familie drăgușană ne pot da o imagine mai clară asupra acestei structuri, cu varianțele ei cele mai frecvente:

Model de familie nucleară

1a Familia nr. 8, cu 5 membri (soț, soție, 3 copii), sectorul (A + I),
Soțul 40 ani, în industrie (prin navetă).

Soție 33 ani, în C.A.P.

3 copii la școala generală și grădiniță (13,7 și 5 ani).

1b Familia nr. 77, cu 6 membri (soț, soție, 4 copii), sectorul (I),

Soț — 40 ani, în industrie (prin navetă).

Soție — 40 ani, în artizanatul industrial la domiciliu.

4 copii la liceu și școala generală (16, 15, 14 și 12 ani).

2 Familia nr. 297, cu 7 membri (soț, soție, 5 copii), sectorul (A + I),

Soț — 48 ani, în industrie (prin navetă).

Soție — 46 ani, în C.A.P.

5 copii, dintre care:

1 — 23 ani, în industrie (prin navetă).

1 — 18 ani, liceu industrial (prin navetă Victoria).

3 — la școala generală.

Modele de familie extinsă

3a Familia nr. 39, cu 6 membri (soț, soție, 3 copii, mamă), sectorul (A + I)

Soțul — 31 ani, în industrie (prin navetă).

Soție — 26 ani, în C.A.P.

3 copii (6, 4 și 1 an).

Mama — 58 ani, în C.A.P.

* Conținutul enunțativ al articolului la care ne referim nu ne permite o luare în considerare mai temeinică a structurii de la Hirseni.

** Circa 100 zile de muncă pe an, care, în condițiile specializării (profesionalizării) agricole, ar putea fi transformate în 1/2 sau 1/3 normă.

- 3b** Familia nr. 15, cu 5 membri (soț, soție, 2 copii, mama), sector (A).
- Soțul — 38 ani, mecanic agricol.
 - Soția — 30 ani, în C.A.P.
 - 2 copii (7 și 2 ani).
 - Mama — 62 ani, în C.A.P.
- 4a** Familia nr. 336, cu 10 membri (soț, soție, 7 copii, tată), sector (A + I).
- Soțul — 47 ani, în Industrie (prin navetă).
 - Soția — 42 ani, în C.A.P.
 - 7 copii, dintre care:
 - 1 — 22 ani, în Industrie (prin navetă).
 - 1 — 22 ani, în Industrie (prin navetă).
 - 1 — 17 ani, liceul industrial Victoria (prin navetă).
 - 4 — la școală generală.
 - Tatăl — 76 ani, pensionar C.A.P. (mai lucrează ca dulgher)
- 4b** Familia nr. 204, cu 7 membri (soț, soție, 4 copii, mama), sector (A + I + S).
- Soțul — 45 ani, în Industrie (prin navetă).
 - Soția — 38 ani, în C.A.P.
 - 4 copii, dintre care:
 - 1 — 21 ani, învățătoare.
 - 1 — 17 ani, ospătar (prin navetă).
 - 2 — la școală generală.
 - Mama — 68 ani, pensionară C.A.P.
- 5** Familia nr. 229, cu 7 membri (soț, soție, 3 copii, tată și mama), sectorul (A + I).
- Soțul — 34 ani, în Industrie (prin navetă).
 - Soția — 23 ani, în Industrie (prin navetă).
 - 3 copii (1—5 ani).
 - Tatăl — 79 ani, pensionar din industrie.
 - Mama — 70 ani, pensionată C.A.P.

Generalizarea cazurilor după criteriul generatiilor și al participării membrilor la creația venitului familial, ne conduce la următoarele tipuri de familie:

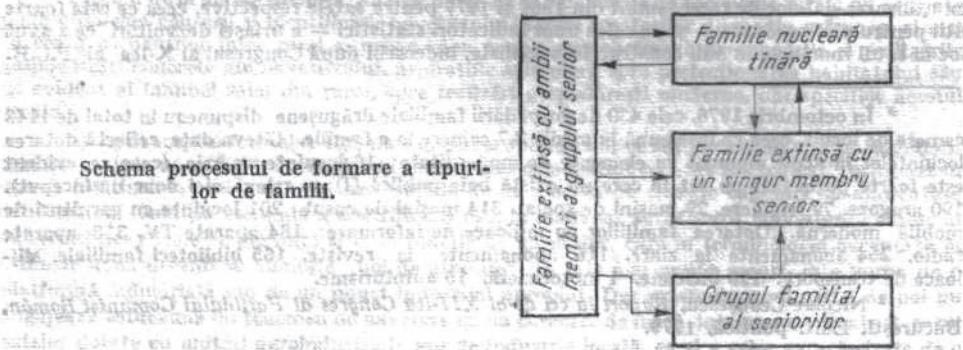
Familia nucleară

- a soț și soție producători — toti copiii consumatori (cazurile 1a, 1b).
 b soț și soție producători — copii producători — copii consumatori (cazul 2).

Familia extinsă

- c soț și soție producători — toti copiii consumatori — un membru senior activ sau pensionar (cazurile 3a, 3b).
 d soț și soție producători — copii producători — copii consumatori — 1 membru senior activ sau pensionar (cazurile 4a, 4b).
 e soț și soție producători — toti copiii consumatori — ambii părinți (seniorii) activi sau pensionari (cazul 5).

Semnificativ este numărul relativ mic al cazurilor în care grupul seniorilor, cind trăiesc ambi membri și cind cel puțin unul dintre ei este pensionar în sistemul asigurărilor sociale, se atașează la nucleul tineri. și tot în sensul acestei semnificații se poate observa că numai în mod exceptional poate fi întlnit un caz de integrare a grupului seniorilor într-un nucleu tineri în care

au apărut și copii producători. Procesul de separare a grupului din generația seniorilor este un proces curent cu tendință de generalizare, în sfera mai largă a procesului de remodelare a familiei drăgușene. Acest proces, care urmează traseul scos în evidență de schema dată aici, a fost sprijinit desigur nu numai de relativa independență materială dobândită de grupul seniorilor, ci și de condițiile ce s-au creat, după integrarea activităților prin navetă în sat, prin reconstruirea caselor sășești, nolle case căpătind în general o funcționalitate mai largă. Locuințele au fost dotate și ele cu unele elemente de modernitate și confort, fenomenul influențând de asemenea favorabil acest proces *. Tot în acest sens influențează și elementele unei noi filozofii sociale în lumea satului. Filozofia familiei rurale totale a fost fundamental amendată în procesul prefacerilor, ea făcând loc unui sistem de relații familiare bazate pe apropiere și sprijin reciproc (chiar în condiții de buget familial separat sau poate mai mult astfel), care nu s-ar putea spune că se situează în afara unui fecund spirit filozofic.

Ce este un sat de navetiști?

Noua tipologie și dinamică a satului românesc își așteaptă încă elaborarea în sociologia rurală românească. Problema este fără îndoială foarte importantă, știind că satul reprezintă pentru România o imensă realitate socială (economică, demografică, culturală), el fiind tipul de așezare umană adecat spațiului agriculturii și fiind sediul civilizației noastre rurale, care, în lumina doctrinei călăuzitoare a partidului, se situează între obiectivele majore ale dezvoltării noastre sociale. Cred că nu greșesc deloc cind afirm că în literatura noastră sociologică rurală singură încercare actuală de sistematizare a elementelor concrete și complexe legate de această civilizație este cea a doctorului Radu Rey (*Vîitor în Carpați*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1979), ea limitându-se în mod firesc, așa cum arată titlul cărții, la zona și tipul civilizației noastre montane. Este o încercare și o realizare excelentă, desigur mai mult un inceput, dar un inceput care încă probleme ce se cer investigate în continuare în acest domeniu și care are meritul de a provoca o mare întrebare colaterală: de ce nu avem încercări similare și pentru alte zone și tipuri de economie și civilizație rurală? Marea intindere a agriculturii noastre de cimpie, de dealuri, de coline și de văi, cu specificitatea economică corespunzătoare tipurilor și cu așezările umane adecvate își așteaptă și ea încercările de abordare și sistematizare corespunzătoare. Cât de utile ne-ar fi astfel de realizări în momentul actual, cind se simte mai mult decât oricând nevoia de a se cunoaște ce devine ruralul, cind concepțele cu care se operează în domeniul ruralului sunt atât de improprii (unele învechite, altele preluate în mod neadecvat), cind se fac în acest domeniu atâtea încercări de teoretizare plecind de la premise și ipoteze suprareacurate de subiectivism, cind teoria astfel anticipată își cauță de multe ori fundamentarea în anchete cu un caracter izolat și jocuri cu exemple așa-zise probante! Cercetările profunde în acest domeniu ar putea constitui un răspuns la sarcinile ce le revin astăzi științelor sociale în explorarea realității noastre rurale în proces dinamic de transformare și restructurare. Ele ne-ar ajuta să înțelegem că mai bine problemele actuale ale ruralului, ar putea aduce idei noi asupra agriculturii și structurii economice a satului nostru de miline. Așa cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea al P.C.R., privind sarcinile importante ce-i revin cercetărilor științifice în analiza proceselor economice și sociale, aceste cercetări au rolul de a aduce contribuții „în elaborarea celor mai eficiente soluții de modernizare a economiei naționale, de perfectionare a relațiilor de producție, a organizării societății corespunzătoare condițiilor istorice și necesităților progresului României”¹².

In sensul acestor necesități, am supus Sectiei de sociologie a Academiei de Științe Sociale și Politice un plan de cercetare a dezvoltării moderne a satului românesc. Mă gîndeam la investigarea unui grup de sate din rîndul celor „60 sate românești” cercetate în 1938 de echipile studențești cu utilizarea datelor de recensămînt din 1966 și 1977 pentru satele respective, ceea ce este foarte util pentru dimensionare — și pe calea unor indicatori statistici — a uriașei dezvoltări ce a avut loc în satul românesc în anii construcției socialiste, îndeosebi după Congresul al X-lea al P.C.R.

* În octombrie 1976, cele 430 de gospodării familiale drăgușene dispuneau în total de 1143 camere de locuit, ceea ce înseamnă în medie 2,7 camere la o familie. Cîteva date reflectă dotarea locuințelor în acest moment cu elemente de modernitate: 16 locuințe cu baie (cea ce evident este foarte puțin într-un sat în care nu există baie publică (!); se relevă aici doar un inceput), 190 aragaze, 79 frigidere, 29 mașini de spălat, 314 mașini de cusut, 201 locuințe cu garnitură de mobilă modernă. Dotarea familiilor cu mijloace de informare: 184 aparate TV, 318 aparate radio, 254 abonamente la ziar, 116 abonamente la reviste, 165 biblioteci familiale. Mijloace de transport: 196 biciclete, 1 motocicletă, 15 autoturisme.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1979.

Tematica propusă a fost privită favorabil de Secția de sociologie a Academiei, cu observația că ea ridică unele probleme de ordin tehnico-organizatoric și material asupra cărora se cereau unele discuții în continuare. Revăzind ulterior acea tematică, am considerat că ea poate fi simplificată util — pentru o primă etapă — în sensul în care am aplicat-o în prezentă cercetare efectuată la Drăguș, care mi-a permis să schitez principalele linii ale procesului de nouă structurare a unui sat de navetiști. Mi-sar părea că poate fi luată în discuție experiența metodologică dobândită în această investigație. Experiența ar putea fi reluată apoi cu interes pe baza datelor statistică existente și care, după necesitate, ar putea fi completate cu date de sondaj. În condițiile confirmării, respectiv perfecționării ei, experiența ar putea fi extinsă apoi și la alte tipuri de sate. Alături de satul de navetiști, care este astăzi tipul dominant de sat românesc, se conturează în peisajul ruralului românesc și alte tipuri de sate: sate dotate cu unități agro-industriale sau întreprinderi locale pentru industrializarea bogățiilor subsolului etc. (acestea fiind pe cale de înmulțire în condițiile strategiei politico-economice și sociale concretizate în planul și programele privind dezvoltarea în profil teritorial a economiei noastre naționale); sate de o deosebită vocație agricolă, în care predomină culturile care rețin un coefficient ridicat de forță de muncă agricolă (legumicultură, viticultură etc.); sate de interes turistic și climateric; sate zoagrădnic montane (de care se ocupă cu atită pasiune Radu Rey) și poate și altele. Abordarea acestora mi-sar părea că se înscrie printre problemele cercetărilor prioritare ale sociologiei și statisticii rurale moderne. Ne interesează aceste tipuri, pentru că ele își au specificitatea și problematica lor ca atare, pentru că ele sint expresia tot atitor feluri tipice de viață rurală, îmbogățind perspectivele dezvoltării multilaterale a societății noastre sociale. În lumina acestor principii și necesități, aş incerca, în încheierea cercetării de la Drăguș, și ca o concluzie a ei, să schitez în cele de mai jos trăsăturile principale ale acestui sat, cu convingerea că se poate vorbi aici de trăsături reprezentative și, prin urmare, generalizatoare pentru tipul de sat românesc de navetiști.

1) Ceea ce trebuie să observăm în primul rînd cînd încercăm să definim satul Drăguș ca sat de navetiști este că orice încercare de a separa pe navetiști de satul în care își au ei sediul este lipsită de o bază reală. Demonstrează aceasta atît sistemul de relații, cit și aspirațiile populației ocupate prin navetă. Datele privind structura ocupațională a satului Drăguș (tabelul 3) scot în evidență foarte clar relația care stă la baza întregului sistem de integrare a navetistilor în sat: 68% femei active în agricultură (cooperativă) în raport cu 77% bărbați prin navetă. Această relație apare ca o necesitate pentru agricultură. Cooperativa nu poate exista (agricultura ca atare) în afara unei comunități rurale care să-i asigure necesarul de forță de muncă. Se constituie o relație de interdependență între cele două structuri (sat-cooperativă), aceasta stînd la baza întregului sistem economic și social al satului de navetiști, în centrul căruia se situează *familia rurală cu dublă dependență economică*: cu venituri din agricultură și cu venituri din activități neagrile. Aici apare locul și rolul navetistilor în cadrul familiilor lor rămase legate de agricultură și de civilizația rurală; rolul de a asigura completarea corespunzătoare a veniturilor acestor familiile prin angajarea lor în activități complementare sectorului agricol. Navetistul, prin acest rol, nu este nici un îndepărtat (în vreun fel) de familia sa, nici un căutător de mai bine prin alte sfere și medii sociale. Integrîndu-se profesional în activitățile neagrile în care s-a angajat (indiferent dacă ele sint exercitate într-o zonă industrială urbană sau într-un punct industrial dominat de peisajul ruralului), navetistul rămîne cu toată flința sa un om al ruralului. *Avem în față tipul familiei rurale moderne*, o familie cu structură ocupațională mixtă, dar cu o structură spirituală unitară. Se conturează în acest tip de familie un proces structural care se dezvoltă în continuare în acord cu noua structură a lucrului în agricultură.

Plecind de la aceste premise, mi-sar părea că în cercetările de sociologie rurală nu se poate pune problema căutării și identificării navetistului în sfera visătorilor de mediu orășenesc și nici în cea a oscilaților între rural și urban. Așa cum o demonstrează preocupările și realizările gospodărești concrete ale navetistului, aspirațiile sale merg spre perfecționarea habitatului său (și evident al familiei sale) din rural, spre realizări gospodărești moderne, dar specifice acestui mediu.

2) În conceptul formulat aici, nu s-ar putea spune că orice sat în care au apărut navetiști este un „sat de navetiști”. În statistică românească este definit ca „sat electricat” orice sat în care a fost instalat cel puțin un bec electric de la o sursă de energie capabilă să alimenteze satul întreg. Condiția esențială a electricării este în acest caz satisfăcută. Navetismul sătesc în activități neagrile se dezvoltă și el în funcție de un motor, care în terminologia acceptată în ultimele două decenii se numește „pol de atracție”. În cele mai multe cazuri, este vorba de o platformă industrială sau de un punct industrial apropiat. Dar existența unui astfel de pol nu angajează totdeauna un fenomen de navetare cu un caracter de masă într-un sat. Poate fi cazul satelor dotate cu unități agroindustriale sau de industrie locală, ca și a celor caracterizate de o

deosebită vocație agricolă. Pot apărea navetiști și în aceste tipuri de sate, dar fenomenul are de obicei în aceste cazuri un caracter mai puțin esențial. El nu se manifestă ca o necesitate în structura ocupațională a satului. Plecind de la această diferențiere, să defini satul de navetiști ca un sat care cuprindă activitatea prin navetă ca o necesitate pentru cvasitotalitatea familiilor sătești. Activitatea prin navetă apare în acest caz ca definitorie pentru structura ocupațională a comunității sătești. Încercând o încadrare cantitativă a structurii, s-ar putea spune că un sat încare cererea de activitate în industrie (în general în sectoarele neagrile) este întâlnită în gospodăriile familiale cu un caracter obișnuit și în care această cerere este satisfăcută în linii generale pe calea navetelor se încadrează în ceea ce putem numi un sat de navetiști. Numărul navetiștilor într-un astfel de sat se situează în jurul proporției de 50 % din populația activă locală. Ceaală parte din populația activă a satului rămâne angajată în activitățile locale, în mod dominant în agricultură și în proporții de obicei modeste în activitățile din sectoarele noi (activități socioculturale, comerț, servicii locale, artizanat industrial etc.).

3) Ca un corolar la punctul 2, se poate spune că într-un sat de navetiști sunt exceptionale cazurile în care familiile să nu cuprindă cel puțin un navetist, așa cum exceptionale sunt familiile în care cel puțin o persoană să nu activeze în agricultură, fie cu titlul de specialist sau angajat permanent al cooperativelor, fie cu o utilizare parțială a timpului de lucru în cooperativă (circa 1/3 din acest timp) și cu activități complementare pe lotul personal (tot agricultură și în gospodăria familială).

4) Există o relație de dependență a cooperativelor agricole (a agriculturii în general) de forța de muncă cu timp parțial, femeia fiind cea care răspunde în mod specific nevoilor cooperativei pentru acest gen de angajare. Ea, fiind reținută în mod specific de activitățile curente din gospodăria familială și împiedicându-și aceste activități cu cele din grădină, este dispusă să se angajeze un timp parțial și în cooperativă. Bărbatul trece în activitățile prin navetă, caracterizate de un program zilnic mai riguros. Cunoscutul fenomen de feminizare a agriculturii apare ca firesc în această repartizare a forței de muncă familiale. Se observă însă că, în stadiul actual de specializare și profesionalizare în agricultura noastră cooperativă, sistemul relațiilor dintre cele două părți (cooperativă și forță de muncă cu timp parțial) n-a ajuns să satisfacă condiția de echilibru și dinamism economic, el lăsind loc unor elemente de contradicție. Profesionalizarea activităților respective și elaborarea unor norme de timp parțial (1/3 sau 1/2 din timpul total) ar putea înlătura neajunsurile.

5) Prezența ocupațională a agriculturii în cvasianimilitatea grupurilor familiale ale satului, așa cum arată datele tabelului 5, confirmă ipoteza că *satul rămîne, chiar în condițiile dezvoltării sale trisectoriale, fundamental legat de agricultură, că agricultura trasează linile dimensiunilor ale satului*. Dar noua structură ocupațională a familiei sătești, implicit a satului, ne obligă să privim populația dedicată agriculturii în relațiile ei de complementaritate cu populația ocupată prin navetă în sectoarele neagrile. Nu pot rămâne fără interes în sfera acestor relații nici participările navetiștilor la muncile agricole (mai ales la cele de sezon), nici participarea de necesitate vitală a acestora la crearea venitului familial și nici, pe de altă parte, satisfacțiile de habitat și într-un fel și materiale pe care le pot avea ei în sfera și spiritul acestor comunități.